

„АВТЕНТИЧНОТО“ СЕЛСКО НАСЕЛЕНИЕ И НЕГОВОТО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ ПО ВИСОЧИННИ ПОЯСИ

*Николай Цеков*¹

На базата на предложена от автора методология за отграничаване на „автентичните“ селски селища в България е направен анализ на промените в разпределението на населяващото отделните височинни пояси „автентично“ селско население през периода между преброяванията от 1946 г. до 2011 г.

Ключови думи: „автентични“ селски селища, „автентично“ селско население, темп на селско обезлюдяване, разпределение на „автентичното“ и преброеното селско население по височинни пояси.

THE “AUTHENTIC” RURAL POPULATION AND ITS ALTITUDINAL DISTRIBUTION

Nikolay Tsekov

Abstract: The pace of depopulation of villages in Bulgaria is among the highest in the world, and the trend of its acceleration tends to increase in the scope of affected rural communities. Although serious damages that the depopulation causes to the country and its chances for positive demographic, social and economic development, there are not many studies dedicated to the problems and consequences of rural flight and desertification of rural areas. In the paper below represents a new approach for studying of the expansion of depopulation and territorial redistribution of Bulgarian rural population after WWII. The focus is put on the tracking of dynamics of the number of the “authentic” rural population - the population which has always been rural for the period of researching. The changes in altitudinal zonation of that kind of rural population for 1946-2011 has been used as an illustration of the implementation of “authentic” rural population researching approach.

Keywords: “authentic” rural settlements, “authentic” rural population, pace of rural depopulation, population redistribution, altitudinal zonation.

¹ Департамент „Демография“ на Института за изследване на населението и човека при БАН; nicktsekov@gmail.com

УВОД

Релефът играе съществена роля в териториалното разпределение на населението, защото надморската височина и наклонът на терена предопределят много от възможностите за стопанско усвояване на територията. Тази констатация важи с пълна сила за селското разселване. То винаги е било свързано със силно зависещите от релефа възможности за интензивно или екстензивно растениевъдство и животновъдство, чието развитие е в значителна степен предопределено и от характерните за всеки височинен пояс теренни и почвено-климатични условия. Релефът играе и важна роля за развитието на туризма и горското стопанство, тъй като най-атрактивните от туристическа (естетическа, здравна, природолюбителска и т.н.) гледна точка райони и най-ценните в стопанско отношение гори са в планините. Продуктивността на растениевъдството и животновъдството пада значително с увеличаването на надморската височина и с нарастване на разчленеността на формите на земната повърхност. Това е и една от причините за по-ниската гъстота на селското население, обитаващо планинските и полупланинските райони в сравнение със съответния показател за равнинните райони. Обект на настоящото изследване е „автентичното“ селско население в България. Предмет на изследването са измененията в разпределението на „автентичното“ и преброеното селско население по височинни пояси на фона на динамиката на депопулационните процеси в селските райони на България през периода 1946–2011 г.

„АВТЕНТИЧНОТО“ СЕЛСКО НАСЕЛЕНИЕ КАТО БАЗА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКОТО СЕЛО

Анализът на причините за високите темпове на обезлюдяване на селата в България през втората половина на миналия век води до извода за наличието на известна специфика при проследяването на динамиката в нарастването на това социално зло в страната в сравнение с други засегнати от явлението европейски държави. Става дума за чисто административната трансформация на много жители на селата в градски обитатели заради широко практикуваното по време на управлението на тоталитарния режим кампанийно въздигане на селски селища в градове, без да са налице градообразуващи функции и градски облик. Друг източник на неточности при изчисляването на темповете на селската депопулация и на урбанизацията в България е свързан с териториалното разрастване на градовете, при което много от околните села са административно присъединявани към урбанизираните територии като нови градски квартали. По време на комунистическия режим на картата на страната се появяват общо 134 нови града, а оттам изчезват близо 1000 села² (Мичев, Коледаров, 1989). Причините за намаляването на броя на селските селища са свързани главно с пълното им

² За периода 1946-2011 г. броят на заличените села в Националния регистър на населените места е 909.

обезлюдяване, със сливане между съществуващи населени места, с преселване на жителите на отделни селища заради строежи на язовири или заради разработването на минни басейни. През периода на тоталитаризма 270 села, махали и колиби са заличени поради пълното им обезлюдяване, 385 селски селища изчезват в резултат от сливането им с други селски селища, 376 – вследствие въздигане в градски селища или присъединяване към градове като нови градски квартали. През периода между 1946 и 1990 г. възникват 165 нови селски селища, като главна причина за това е обявяването на населени местности за самостоятелни селища и поради разпадането на т.нар. сборни села (Пак там, с. 10–12). След 1989 г. броят на градовете нараства с 20 и понастоящем те са общо 257 (Национален регистър на населените места, 2018).

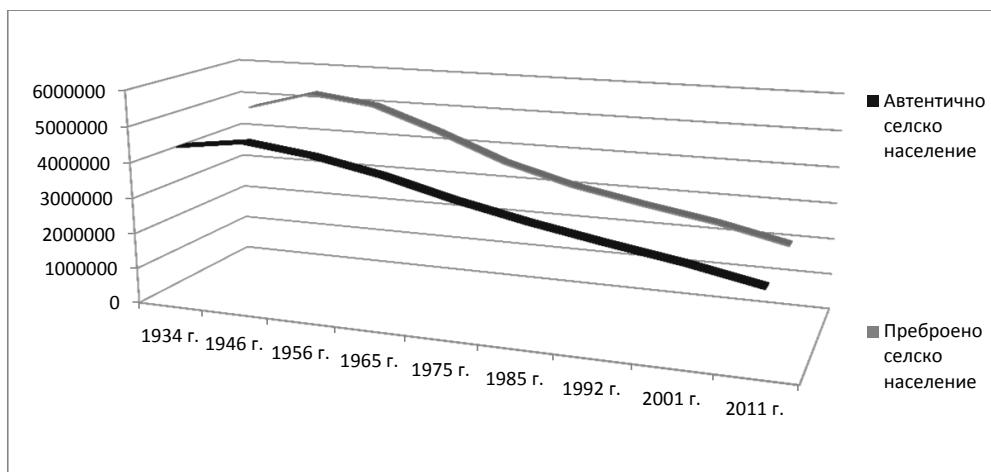
За да се отграничи влиянието на „административната“ депопулация при изчисляването на действителните темпове на обезлюдяване на селските райони в България, е използвана разработена от автора оригинална методика, чрез която се определя числеността и средногодишните темпове на промяна в броя на „автентичното“ селско население (Цекон, 2018). Този брой представлява сумата от броя на жителите на селата върху изследваната територия (община, област или цялата страна), които са съществували единствено и само като самостоятелни селски селища за периода между преброяванията през 1946 г. и 2011 г. Те не са променяли селищно-административния си статут – били са едни и същи селски селища и през посочените години. Всъщност става дума за проследяване назад във времето на административния статус и динамиката в броя на жителите на съществуващите към датата на последното преброяване (в началото на 2011 г.) 5045 селски селища. От тях 4797 села през посочения период са останали в непроменен, „автентичен“ вид като административно-териториални единици. Подборът на тези населени места е направен чрез сравняването на уникалните им селищни кодове в системата на ЕКАТТЕ към момента на преброяванията през 1946 г. и 2011 г. В случай че тези кодове са останали непроменени, съответните селски селища попадат в категорията на „автентичните“ села. Публично достъпната информация в поддържания от НСИ Национален регистър на населените места дава възможност да се проследят промените в административния статут, обхвата и броя на жителите на всички села, в т.ч. и на самостоятелно съществуващите към началото и края на изследвания период „автентични“ селски селища. Жителите им съставляват „автентичното“ селско население през изследвания времеви отрязък – в случая 65-годишния период между преброяванията през 1946 г. и през 2011 г.

Изчисленията въз основа на данните за динамиката в темповете на изменение на населението на тези 4797 „автентични“ села (80,7 % от всички селски селища през 1946 г. и 95,0 % през 2011 г.) стоят в основата на направения в научната разработка анализ на времевия и териториален обхват на „автентичната“ селска депопулация в България от 1946 г. до 2011 г. Справките в регистъра на населените места сочат, че през 1946 г. в „автентичните“ 4797 села са живеели 4482 хил. души, или 84,7 % от регистрираното тогава селско население. Това означава, че останалите 15,3 % (897 хил. д.) от цялото преброено селско население през 1946 г. (5,294 млн. д.) всъщност представляват броят на жителите на селата, които до преброяването през 2011 г. са били въздигнати в нови градове или са трансформирани в градски квартали. През периода 1946–2011 г. броят на

жителите на „автентичните“ селски селища намалява с 58,5 % и спада до 1859 хил. души. Този брой съставлява 91,8 % от регистрираното по време на последното преброяване селско население. Средногодишният темп на намалението на „автентичните“ селски жители през изследвания период е 1,34 %. Това е всъщност и основният показател за интензитета на „автентичната“ селска депопулация през периода 1946-2011 г.

Логиката в използването на „автентичното“ селско население като база за измерване на „автентичната“ депопулация на селските райони предполага да се сравнява броят на населението на „автентичните“ села в цялата страна и по отделни общини в началото и в края на изследвания период. Динамиката на „автентичното“ и преброеното (цензусното) селско население през периода 1946–2011 г. е показана на фиг. 1. На нея проличава значително по-изгладената форма на кривата, описваща тенденцията към изменение на броя на „автентичното“ селско население в сравнение с кривата за броя на официално преброените селски жители.

Казано накратко, като „автентично“ селско население се приема броят на населението на селата по общини, области и за страната като цяло, които по цялото протежение на периодите между преброяванията винаги е било селско. То обитава селища, които не са били заличавани, присъединявани към градове или въздигани самостоятелно или заедно с други селски селища в градове. Методологията на изчисляване на „автентичната“ селска депопулация в България позволява уточняване на стойностите на действителните темпове на развитие на този процес, пресметнати на базата на данни от официалната статистика. Получените резултати могат да послужат за нуждите на един по-точен и прецизен анализ както за развитието на селската депопулация, така и за динамиката на урбанизацията. Причината е, че посредством предлагания подход са елиминира влиянието на механичната трансформация на селски жители в обитатели на

Фиг. 1. Брой на автентичното и преброеното селско население през периода 1934-2011 г.
Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ от преброяванията на населението и жилищния фонд.

множество прибрзано въздигани в градове или присъединявани към градове селски селища. Така изчислената на базата на „автентичното“ селско население скорост на изменение на неговия брой представлява в крайна сметка „автентичните“, истинските темпове на депопулация или нарастване на селските селища.

За отбелязване е, че в редица изследвания в областите на демографията, икономиката, географията на населението и селищата, социологията и историята на българското село не се отделя внимание на влиянието на извършваната по политико-идеологически подбуди „административна“ урбанизация върху селската депопулация. Този факт прави недостатъчно прецизни направените изводи за мащабите и ролята на масовите изселвания към градовете или пък за влиянието на ускореното застаряване на селското население върху перспективите за развитие на селските райони. Липсата на разграничаване на „автентичните“ от изчислените на базата на официалната статистика темпове на обезлюдяване на селата води до размиване на общата и регионалната статистико-демографска картина на обезлюдяването на селските райони и до неточности в направените преценки за скоростта и тенденциите в развитието на селската депопулация в България.

Произтичащите от „административната“ урбанизация проблеми при определянето на истинските темпове на селската депопулация не се срещат само в България. В обширната си студия върху селската депопулация в Испания и Европа испанските икономисти Collantes и Pinilla изброяват редица методологически трудности, които възникват при прецизирането на информацията за обезлюдяването на европейските селски райони (Collantes, Pinilla, 2011). Двамата изследователи подробно се спират върху трансформирането през втората половина на XX век на близо 500 сравнително големи общини в южните райони на Испания от селски в градски и влиянието на този процес върху достоверността на изчислените темпове на селската депопулация в страната през този период (Пак там, с. 27–33). Collantes и Pinilla преодоляват по не особено коректен начин този проблем, като изключват от изчисленията селските общини с население над 10 000 души (Пак там, с. 12–13). Според тях игнорирането на значителен брой демографски разраснали се общини е направено заради прецизността на изчисленията. По същата логика Collantes и Pinilla изключват Германия от направените сравнения за демографските и социално-икономическите условия в началото и края на епизодите на селското обезлюдяване в европейските държави с най-многолюдно селско население (Пак там, с. 154–155).

В настоящата разработка е приложен описаният вече по-сложен и трудоемък подход за определяне на „автентичните“ селски селища и селско население. Целта е да бъдат редуцирани грешките при изчисляването на „автентичните“ темпове на селската депопулация в България посредством използването на методологията за отграничаване на „автентичното“ селско население. Пресметнатите по нейния логаритъм темпове на развитие на депопулационните процеси дават представа за по-умерени и по-плавно сменящи се скорости в обезлюдяването на селските райони в страната. Причината за това е, че тези скорости не са повлияни от промените в статута на селските селища, които официалната статистика за темповете на намаление в броя на селското население в страната не взема под внимание. Изчисленията на автора на настоящата статия показват, че намалението на броя на „автентичното“ селско население в България за пе-

риода между преброяванията от 1946 г. и 2011 г. възлиза на 58,5 %, което представлява по-умерен спад в сравнение с намалението от 62,8 %, изчислено на базата на данните за регистрираните по време на двете преброявания жители на селските селища. Разликата от 4,3 процентни пункта всъщност илюстрира размерите на „административната“ депопулация, дължаща се на загубата на селско население заради промяната в статута на повече от 500 селски селища, които са били преобразувани в градове или в нови градски квартали.

Кампаниите по обявяването на села за градове при социализма в повечето случаи са имали пропаганден характер и са провеждани без оглед на критериите за градообразуване и градоустройство. Средногодишните темпове на промяна в броя на общо регистрираните и на „автентичните“ селски жители през периодите между преброяванията от 1946 г. до 2011 г. добре илюстрират стихийното развитие и на т.нар. социалистическа урбанизация, и на селската депопулация през втората половина на XX век (табл. 1). Разбира се, демографските загуби на селата вследствие на „административната“ урбанизация са неизмеримо по-малки в сравнение със загубите, причинени от негативната синергия на отрицателното миграционно салдо и отрицателния естествен прираст. Разликата между „автентичното“ и преброеното селско население през 1946 г. възлиза на 812 хил. души. В преобладаващата си част това е броят на жителите на селата, които впоследствие биват преобразувани в градове и в градски квартали. Остатъкът се поделва между жителите на селските селища, чиито уникален код на самостоятелни населени места в системата на ЕКАТТЕ между 1946 г. и 2011 г. е бил променен, което автоматично ги изважда от списъка на „автентичните“ села според възприетата в изследването и описана по-горе методология. Три са основните причини, които стоят зад настъпилите промени в споменатите уникални кодове на селищата в България: заличаване вследствие на пълно обезлюдяване (1), сливане с други селища (2), разпадане на някогашните сборни села (3). Вследствие на това разпадане, известно още като „селищно роене“, отделните се от сборните села като самостоятелни населени места селища са били регистрирани с нови цифрови кодове в ЕКАТТЕ. Както вече бе отбелязано, ако „роенето“ е настъпило във времето между 1946 г. и 2011 г., според алгоритъма на възприетата методология нововъзникналите селски селища отпадат от списъка на „автентичните“ села за изследвания 65-годишен период (1946–2011 г.). В този случай става дума за появилите се по времето на тоталитаризма и непосредствено след края му 165 нови селски селища. В по-голямата си част това са бивши махали и колиби с население до 200 ж.

Според изчисленията на автора по данни на Статистическия годишник на НСИ през периода 1946–2011 г. нетните миграционни загуби на селското население възлизат на 3554 хил. д., а на загубите вследствие на превишението на броя на умрелите над броя на живородените в селата – на 310,5 хил. д. (НСИ, 2017). Ускореното обезлюдяване на селските райони продължава и през прехода към демокрация и пазарна икономика след 1989 г., когато редом с двукратно по-високите от средните за цялото население на България темпове на намаление на броя на селското население вече се наблюдава и осезаема редукция в броя на градското население.

Разминаването между темповете на изменение в числеността на преброеното и „автентичното“ селско население най-ясно проличава през периодите меж-

Таблица 1

Средногодишни темпове на изменение в броя на регистрираното и „автентичното“ селско население през периодите между преброяванията от 1934 г. до 2011 г. (в %)

Периоди между преброяванията на населението	Средногодишни темпове на изменение		
	На цялото население на България	На „автентичното“ селско население	На преброеното население
1934–1946	1,22	0,47	0,86
1946–1956	0,8	-0,53	-0,46
1956–1965	0,87	-0,99	-1,52
1965–1975	0,59	-1,3	-1,82
1975–1985	0,25	-1,24	-1,51
1985–1992	-0,75	-1,7	-1,75
1992–2001	-0,75	-1,36	-1,39
2001–2011	-0,74	-1,73	-1,9
1946–2011	0,07	-1,27	-1,47
1934–2011	0,28	-0,98	-1,11

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ от преброяванията на населението.

ду преброяванията от 1956 г. до 1975 г., когато кампанийното въздигане на села в градове бележи своя връх. В крайна сметка, за целия изследван период от 1946 г. до 2011 г. средногодишните темпове на обезлюдяване сред „автентичното“ селско население са с около 1/10 по-ниски от тези за преброеното селско население. Неравномерността в динамиката на темповете на депопулацията на „автентичното“ селско население по територията на страната през периода 1946-2011 г. може да се проследи върху картосхемата на фиг. 2.

Първият извод, който става очевиден дори при повърхностно разглеждане на картографското представяне на скоростите, с които е протичало обезлюдяването на „автентичните“ селски селища по общини през последните седем десетилетия, е свързан с мащабността и повсеместната проява на явлението. През изследвания период съкращаването на броя на „автентичното“ селско население постепенно е обхванало райони, които понастоящем заемат 94 % от територията на страната. Ясно са очертани сравнително компактните ядра на „автентичната“ селска депопулация. Те се характеризират със средногодишни темпове на обезлюдяване от два и повече процента за периода между преброяванията през 1946 г. и 2011 г.

В най-силно засегнатите от обезлюдяването територии попада „автентичното“ селско население на почти всички общини по границата със Сърбия и Турция, а също и обширни части от Предбалкана – предимно селата от планинските и полупланинските части на Великотърновска, Габровска и отчасти Ловешка област.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЦЯЛОТО И „АВТЕНТИЧНОТО“ СЕЛСКО НАСЕЛЕНИЕ ПО ВИСОЧИННИ ПОЯСИ

Структурата на разпределение на цялото и „автентичното“ селско население по височинни пояси за периода между 1946 г. и 2011 г. е показана в табл. 2. Информацията за направените изчисления е събрана на базата на данните за надморската височина на всички села, както и на съществуващите като самостоятелни между 1946 г. и 2011 г. „автентични“ селски селища (Справки в Националния регистър на населените места, 2015). Разпределението на селското население по височинни пояси, които в Регистъра на населените места са 8 на брой, е получено чрез комбиниране на критериите „брой на населението“ и „локализация в конкретен височинен пояс“ за двете съвкупности от селски селища (НСИ. Статистически годишник за 2017 г.). Анализът на обработената първична информация води до извода, че най-значимите промени в разпределението на „автентичното“ селско население по височинни пояси през разглеждания период са се случили в равнините и низините (пояса между 100 и 199 m н. в.) и във високите котловинни полета (пояса между 500 и 699 m н.в.). В най-благоприятния за интензивно земеделие и особено за механизизирано зърнопроизводство пояс с надморска височина между 100 и 199 m делът на обитаващото го „автентично“ селско население спрямо общия брой на „автентичните“ селски жители към 2011 г. се е съкратил двойно в сравнение със съответния показател

Таблица 2

Разпределение на цялото и „автентичното“ селско население по височинни пояси за периода между 1946 г. и 2011 г. (в %)

Пояси с надморска височина	Дял на „автентичните“ села за 1946–2011 г.	Дял на населението на „автентичните“ села – 1946 г.	Структура на населението на „автентичните“ села – 2011 г.	Разпределение на цялото население – 1946 г.	Разпределение на цялото население – 2011 г.
0–49 m вкл.	2,7	4,4	5,0	7,6	13,7
50–99 m вкл.	6,1	10,9	9,8	10,9	7,4
100–199 m вкл.	18,0	24,8	9,8	25,6	21,3
200–299 m вкл.	17,0	20,8	20,1	20,5	17,0
300–499 m вкл.	24,2	19,1	20,1	17,0	11,3
500–699 m вкл.	16,5	10,1	24,8	9,5	23,8
700–999 m вкл.	10,4	7,4	7,5	7,0	4,4
над 1000 m	5,2	2,5	2,8	1,9	1,0
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Източник : Изчисления на автора по данни от Националния регистър на населените места: <http://www.nsi.bg/nrn/index.php?ezik=bul&f=9>

за 1946 г. Една от причините за тази редукция несъмнено е свързана с високата степен на механизация на земеделския труд в районите, специализирани в отглеждането на зърнени и технически култури. Тя е довела до увеличаване на излишъка от работна сила в и без това аграрно пренаселените още през първата половина на XX век равнини и низини, което пък от своя страна е сред основните причини за нарастването на изселванията към градовете.

Интересна е и динамиката в броя на „автентичното“ селско население, обитаващо пояса между 500 и 699 m н.в., в който попадат гравитиращите към столичния град благополучни в демографско отношение самостоятелни големи села в Софийското поле. През 1946–2011 г. делът на „автентичното“ селско население, обитаващо този пояс, е нараснал 2,5 пъти. Тези жители са активно въввлечени в ежедневната трудова миграция към столицата, което е сред предпоставките за съхраняване и нарастване на демографския потенциал на т.нар. „села-спални“.

Представените в табл. 3 данни свидетелстват, че измененията в разпределението на цялото население на страната по височинни пояси за периода 1946–2011 г. не се отличават съществено от промените в аналогичното разпределение на „автентичното“ селско население. По-важна в случая е констатацията, че амплитудите в измененията при разпределението на цялото население по критерия „надморска височина“ са значително по-малки в сравнение с тези за „автентичното“ селско население. Едно от обясненията на този феномен е

Таблица 3

Средногодишни темпове на депопулация на цялото население на страната и на „автентичното“ селско население по височини пояси за периода 1946–2011 г.

Надморска височина	Разпределение на цялото население на страната (в %)		Разпределение на автентичното селско население (в %)		Ежегоден темп на нарастване за 1946–2011 г. (в %)	
	1946 г.	2011 г.	1946 г.	2011 г.	Селско население - общо	„Автентично“ селско население
0–49 m вкл.	7,6	15,0	4,4	5,0	1,12	-1,07
50–99 m вкл.	10,9	8,1	10,9	9,8	-0,38	-1,42
100–199 m вкл.	25,6	8,1	24,8	9,8	-1,69	-2,66
200–299 m вкл.	20,5	18,5	20,8	20,1	-0,08	-1,31
300–499 m вкл.	17,0	18,5	19,1	20,1	0,21	-1,18
500–699 m вкл.	9,5	26,0	10,1	24,8	1,64	0,11
700–999 m вкл.	7,0	4,8	7,4	7,5	-0,49	-1,26
над 1000 m	1,9	1,1	2,5	2,8	-0,77	-1,05
Общо	100	100	100	100	0,08	-1,26

Източник : Изчисления на автора по данни от Националния регистър на населените места: <http://www.nsi.bg/nrnm/index.php?ezik=bul&f=9>

свързано с различията между депопулационните динамики на преброеното и „автентичното“ селско население. Най-високи темпове на „автентична“ селска депопулация за периода 1946–2011 г. са регистрирани в пояса между 100 и 199 m н. в. (табл. 3). В пояса от 500 до 699 m се наблюдава минимално нарастване на броя на „автентичното“ селско население, което за изследвания период се увеличава с темпове от порядъка на 0,1 % средногодишно. Сравнително умерена „автентична“ селска депопулация със средногодишни темпове в диапазона между 1,0 % и 1,3 % през изследвания период е налице по Черноморското крайбрежие – поясът с 0–49 m н.в., а също и в най-високите полупланински и планински райони с постоянно население – поясите с над 700 m и над 1000 m н.в.

Демографската ситуация в повечето от „автентичните“ села по Черноморието и понастоящем е сравнително благоприятна в сравнение с тази за цялото селско население на страната. В немалка степен това се дължи на летния туризъм и бума в строителството, които задържат в селата повече млади хора, отколкото в отдалечените от градовете обезлюдяващи се селски райони. Умерените темпове на депопулация сред „автентичното“ селско население в поясите с най-голяма надморска височина вероятно се дължат на факта, че много от населените с етнически и религиозни малцинства „автентични“ села, които до 1995 г. са били махали и колиби, са разположени именно в планините – преди всичко в Родопския масив. Известно е, че демографската ситуация сред етническите турци и особено сред българомохамеданите винаги е била по-благоприятна в сравнение с тази в заселените предимно с българи-християни селски селища.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Обхватът, темповете и демографските последици от депопулацията на селските райони отдавна са се превърнали в една от най-значимите социални злини в България и без съмнение са сред задържащите развитието на страната фактори. Вече седем десетилетия темповете на обезлюдяване на българските села са сред най-високите в света, а тенденцията към задържането и дори към нарастването им до по-високи равнища сериозно компрометира перспективите за оцеляване на все повече селски селища и води до териториално разширение на районите (ядрата) на ускорена селска депопулация. Въпреки сериозните поражения, които обезлюдяването и запустяването нанасят на жизнени в недалечното минало селски селища, като подриват шансовете им за демографско оцеляване и устойчиво развитие, феноменът на селската депопулация е сред сравнително слабо изследваните проблеми в областта на демографията, географията на населението и селищата, регионалната икономика, социологията на селото, икономиката на селското стопанство и стопанската история не само в България, но и дори в значително по-развити страни. В настоящата статия е представен и приложен оригинален подход при разглеждането и анализа на динамиката на обезлюдяването на селските райони и отделните села. Този подход е свързан с определянето на действителните, „автентичните“ темпове на селската депопулация в България през периода 1946–2011 г. Същността му се състои в проследяването на динамиката не на регистрираното от цензусната и

текущата статистика на НСИ селско население, а на селското население, определено като „автентично“. Формулирането на дефиницията за „автентично“ селско население и обосноваването на методологията за отграничаване на „автентичните“ селски селища имат конкретен методологически смисъл при провеждането на тясно профилирани изследвания върху депопулацията и нейните последствия за селските райони и селища в България.

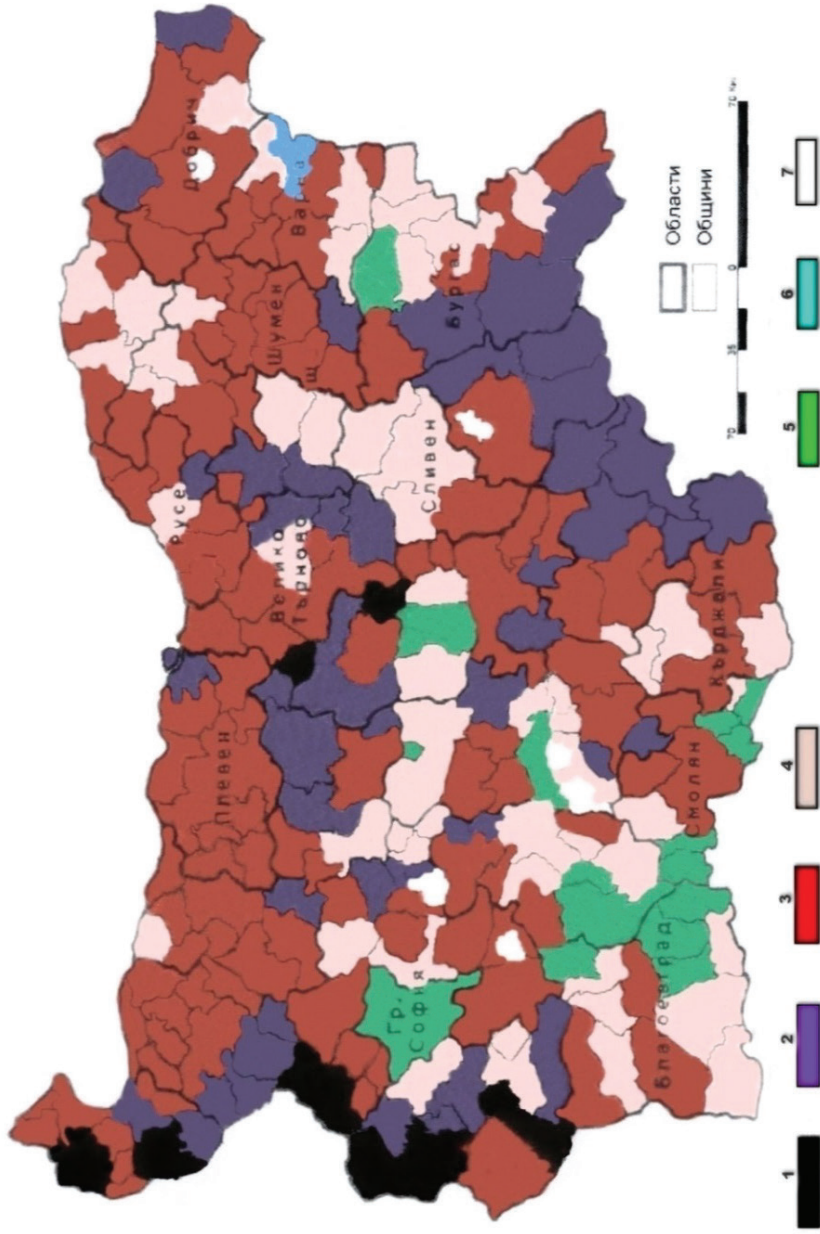
Най-краткото обяснение на използвания в предлаганата статия термин „автентично“ селско население е, че това са жителите на селата, които през изследвания период винаги са били и са останали самостоятелни селски селища. Те не са били административно присъединявани към градове или пък са били въздигани в градски селища. Тази диференциация е особено важна за проследяването на причините, хода и последствията от селското обезлюдяване в България през втората половина на XX век, когато са били инициирани редица промени в административния статут и обхват на голям брой селски селища. В повечето случаи резултатът от кампанийното въздигане на села в градове е механичното трансформиране на селските жители в граждани без оглед на изискването за наличие на градообразуващи и градоустройствени функции, както и на съответстващ градски облик и развита жилищно-комунална инфраструктура. И по времето на комунистическия режим, и понастоящем не съществуват строго разписани изисквания, предхождащи административното преобразуване на селата в урбанистични центрове. През втората половина на XX век въздигането или присъединяването на села във и към градове много често е било продиктувано от политико-идеологически или чисто субективни съображения на управляващите.

Приложението на идеята за отграничаване на „автентичното“ селско население и „автентичните“ селски селища като база за изчисления на „автентичните“ (истинските) темпове на селското обезлюдяване цели да бъдат редуцирани неточностите при оценката на скоростта и обхвата на депопулацията в селските райони и селища, привнесени от механичното трансформиране на селски жители в градски. Анализът на факторите и тенденциите в разгръщането на „автентичната“ селска депопулация и на социално-икономическите последствия от ескалацията на явлението през периода 1946–2011 г. в общонационален, регионален и селищен аспект подкрепя тезата за характера и развитието на това социално зло, изградена върху предположението, че причините, които обуславят хода на българския епизод на селска депопулация, следват преди всичко общите закономерности, характеризиращи и съпътстващи процеса на селското обезлюдяване в повечето развити страни. Заедно с това е налице силно влияние на националната специфика върху обуславящите селската депопулация фактори. Това влияние обяснява и значително по-голямата скорост на протичане на процесите на обезлюдяване на българските села в сравнение с почти всички европейски държави. Очертаната национална специфика допълва и отчасти деформира действието в България на общите закономерности в развитието на изучаваното явление. В крайна сметка, темповете на обезлюдяването на селските райони в България са много по-интензивни в сравнение с епизодите на селската депопулация в Западна Европа и в някои източноевропейски държави като Полша, в които не бе допуснато да бъде наложен съветският модел на колективизация в селското стопанство и да бъде прекъсната за десетилетия напред

пъпната връв между селяните–стопани и земята–кърмилница. По отношение на приведения в предлаганата статия пример за приложение на подхода на „автентичното“ селско население чрез анализа на изменението в разпределението му по височинни пояси през 2011 г. в сравнение с 1946 г. основният извод гласи, че през изследвания период влиянието на селската депопулация се изразява в осезаемото нарастване на относителния дял на селските жители, обитаващи пояса между 500 до 600 m н.в. Подобна тенденция се наблюдава и в поясите до 50 m и над 1000 m н.в. Едно от предположенията е, че тези изменения са свързани с развитието на ежедневната трудова миграция в хинтерланда на столичния град, както и с развитието на туризма по Черноморското крайбрежие и в подходящите за зимен спорт планински райони.

ЛИТЕРАТУРА

- Мичев, Н., П. Коледаров.** 1989. Речник на селищата и селищните имена в България (1878-1987). Изд. „Наука и изкуство“, С., /Michev, N., P. Koledarov. 1989. Dictionary of settlements and settlement's names in Bulgaria (1878-1987). Izd. Nauka i izkustvo, Sofia. (Bg)
- Младенов, Ч.** 2014. Обезлюдяването – „чумата“ в селищната мрежа. – В: Сб. Демографската ситуация и развитието на България, Институт за изследването на населението и човека – БАН./Mladenov, Ch. Depopulation as the “plague” of settlements network. In Proceeding Demographic situation and development of Bulgaria. IPHS – BAS.
- Национален регистър на населените места.** НСИ. Териториални или административно-териториални единици по избрани критерии. /National register of settlements. NSI. Territorial and administrative units by chosen criteria. NSI. <http://www.nsi.bg/nrnrm/index.php?ezik=bul&f=8&s=1&date=10.12.2017&e=1&s1=4&c1=3&a1=0&c=0> – посетена на 10.08.2018/ visited on 10.08.2018.
- НСИ.** Статистически годишник 2017 г. С., 2018./NSI. Statistical yearbook 2017.
- Цекон, Н.** 2018. Дисертационен труд на тема „Селската депопулация в България през периода 1946-2011 г. Библиотека на ИИНЧ при БАН. С., 2018./Tsekov, N. 2018. Rural depopulation of Bulgaria during 1946-2011. PhD work, Library IPHS – BAS (Bg)
- Collantes, F., V. Pinilla.** 2011. Peaceful Surrender: The Depopulation of Rural Spain in the Twentieth Century. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Фиг. 2. Средногодишни темпове на депопулация на „автентичното“ селско население на България по общини за периода 1946–2011 г.: 1 – намаление с над 2,99 %; 2 – намаление между 2.00 и 2.99 %; 3 – намаление между 1.00 и 1.99 %; 4 – намаление между 0.00 и 0.99 %; 5 – увеличение между 1.00 и 1.99 %; 6 – увеличение с 1.00 и повече процента; 7 – общини без селско население

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ от преброяванията на населението.